

Zakres podmiotowy i przedmiotowy kościelnych regulacji dotyczących ochrony danych osobowych

Glosa do postanowienia Wyższego Sądu Krajowego w Hamm z dnia 23 września 2022 roku, 26 W 6/22

Subjective and objective scope of church data protection regulations:
Gloss on the order of the Higher Regional Court of Hamm of 23 September 2022, 26 W 6/22

BERNARD ŁUKAŃKO*

 <https://orcid.org/0000-0002-3637-5395>

Streszczenie: Przedmiotem opracowania jest analiza postanowienia Wyższego Sądu Krajowego w Hamm z dnia 23 września 2022 r. (26 W 6/22) i poprzedzającego go w I instancji postanowienia Sądu Krajowego w Siegen z dnia 26 listopada 2021 r. (2 O 236/21), dotyczących dopuszczalnego zakresu podmiotowego i przedmiotowego kościelnych aktów prawnych z zakresu ochrony danych osobowych. Analizie poddano stanowisko sądów państwowych odnoszące się do dopuszczalności stosowania kościelnych regulaminów ochrony danych osobowych w podmiotach medycznych prowadzonych przez kościoły, a także w odniesieniu do poboru podatku kościelnego. Wykazano, że judykatura aprobuje szeroki zakres podmiotowy i przedmiotowy regulaminów kościelnych, co ma bezpośredni wpływ nie tylko na ukształtowanie konkretnych praw przysługujących osobom, których dane są przetwarzane, ale także na właściwość organów nadzorczych. Porównywalny do RODO poziom ochrony danych osobowych przewidziany w kościelnych aktach prawnych realizujących uprawnienie kościoła lub innego związku wyznaniowego, określone w art. 91 ust. 1 RODO, skutkuje akceptacją dla szerokiego zakresu podmiotowego i przedmiotowego tych aktów oddziałujących także na prawa osób niebędących członkami danego kościoła lub innego związku wyznaniowego. Aprobata dla takiego rozwiązania wynika nie tylko z istniejących unormowań prawa konstytucyjnego i samego art. 91 RODO, ale także z istotnego podobieństwa kluczowych unormowań kościelnych regulaminów ochrony danych do rozwiązań RODO.

Słowa kluczowe: RODO; ochrona danych osobowych; kościelna osoba prawna; szpital

Abstract: This paper presents an analysis of the order of the Higher Regional Court of Hamm, dated 23 September 2022 (26 W 6/22), and the preceding order in the first instance issued by the Siegen District Court, dated 26 November 2021 (2 O 236/21), relating to the permissible subjective and objective scope of data protection legal acts enacted by churches. The author analysed the view of state courts regarding the admissibility of the application of church data protection regulations in church-run medical

* Dr hab., prof. INP PAN, Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, e-mail: b.lukanko@inp.pan.pl.

facilities, as well as in relation to the collection of church taxes. He has demonstrated that jurisprudence supports a broad subjective and objective scope of church regulations, which has a direct impact not only on the formation of specific rights of data subjects but also on the competence of supervisory authorities. The level of protection of personal data, comparable to that of the General Data Protection Regulation (GDPR), provided for in-church legal acts implementing the power of a church or another religious association, as set out in Article 91(1) GDPR, leads to the acceptance of a broad subjective and objective scope of these acts, which also affects the rights of non-members of the church or other religious organization concerned. The support for such a solution stems not only from the existing norms of constitutional law and Article 91 GDPR itself but also from the essential similarity of the key norms of the church data protection regulations to the solutions provided in the GDPR.

Key words: GDPR; personal data protection; church legal entity; hospital

Wprowadzenie

W dniu 25 maja 2018 r., czyli przed ponad pięcioma laty, rozpoczął się okres stosowania ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych¹. Od tej chwili datuje się także początek nowego etapu rozwoju kościelnej ochrony danych osobowych opartej na art. 91 RODO². Ustęp 1 tego przepisu przewiduje:

Jeżeli w państwie członkowskim w momencie wejścia niniejszego rozporządzenia w życie kościoły i związki lub wspólnoty wyznaniowe stosują szczegółowe zasady ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem, zasady takie mogą być nadal stosowane, pod warunkiem że zostaną dostosowane do niniejszego rozporządzenia.

Dotychczasowy okres stosowania RODO i łączący się z nim w praktyce identyczny³ okres obowiązywania dostosowanych do RODO aktów

¹ Zob. art. 99 ust. 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz. Urz. UE L 119 z 4.05.2016, s. 1–88, dalej: RODO.

² Mędrzycki 2018, 131: „punkt zwrotny”.

³ Zob. np. ustawę o kościelnej ochronie danych osobowych Kościoła katolickiego w Niemczech (niem. Das Gesetz über den kirchlichen Datenschutz der Katholischen Kirche in Deutschland (KDG) vom 29. Dezember 2017, Kirchliches Amtsblatt für die Diözese Rottenburg-Stuttgart 2018, s. 69, https://datenschutz.drs.de/fileadmin/user_files/237/Gesetze/Kirchliches_Amtsblatt_2018_Nr_04_069-096_.pdf [dostęp: 9.10.2023]), która w § 58 ust. 1 zdanie pierwsze przewiduje, że ustawa wchodzi w życie 24 maja 2018 r., czyli w przeddzień rozpoczęcia stosowania regulacji art. 91 ust. 1 i 2 RODO. Podobne rozwiązanie zawiera § 56 zdanie drugie ustawy kościelnej o ochronie danych osobowych w Kościele Ewangelickim w Niemczech (niem. Das Kirchengesetz über den Datenschutz der Evangelischen Kirche in Deutschland (DSG-EKD) vom

prawnych wielu kościołów i innych związków wyznaniowych zaowocował dość bogatym orzecnictwem sądów niemieckich⁴ dotyczącym kościelnej ochrony danych osobowych⁵. Niezwykle ważnym, także z perspektywy sytuacji kościołów i innych związków wyznaniowych, aspektem jest analiza orzecnictwa sądów państwowych dotyczącego kościelnych aktów prawnych. Okoliczność, że RODO jest rozporządzeniem w rozumieniu art. 288 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁶ i jest bezpośrednio stosowane we wszystkich państwach członkowskich, czyni celowym zbadanie zagranicznego orzecnictwa sądowego dotyczącego unormowań regulujących ochronę danych osobowych w podmiotach – także prawa prywatnego – należących do kościołów i innych związków wyznaniowych. Oczywistym jest przy tym, że ze względu na unormowanie art. 17 TFUE i motyw 165 RODO nakazujące uwzględnić status kościołów i innych związków wyznaniowych w poszczególnych państwach, który wynika m.in. z unormowań rangi konstytucyjnej tych państw (a także z wiążących dane państwo umów międzynarodowych, np. Konkordatu⁷), nie można bezpośrednio przejmować rozwiązań z innego systemu prawnego bez analizy otoczenia prawnego.

---

15. November 2017, Amtsblatt EKD 2017, s. 353, <https://www.kirchenrecht-ekd.de/document/41335> [dostęp: 9.10.2023]), również odnoszący się do daty 24 maja 2018 r.

⁴ W okresie tym wydane zostały także kluczowe orzeczenia sądów polskich dotyczących kościelnej ochrony danych osobowych, zob. np. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 lipca 2022 r., III OSK 2776/21, LEX nr 3385731; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 18 listopada 2022 r., III OSK 2461/21, LEX nr 3447330. Zob. także Fajgielski 2022, art. 91, uwaga 9.

⁵ Niem. *kirchliches Datenschutzrecht*. Przykładem jest budzący zdecydowane wątpliwości odnośnie do swojej trafności nieprawomocny wyrok Sądu Administracyjnego w Hanowerze (Verwaltungsgericht Hannover) z dnia 30 listopada 2022 r. (10 A 1195/21, *Zeitschrift für Datenschutz* 2023, nr 3, 179–182), w którym uznano za zgodną z prawem decyzję państwowego organu nadzorczego negującego prawo Samodzielnego Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego (Selbständige Evangelisch-Lutherische Kirche, SELK, <https://www.selk.de/index.php/informacje-po-polsku>) do skorzystania z uprawnienia, o którym mowa w art. 91 ust. 1 i 2 RODO. Zauważyć także trzeba, że w postępowaniu tym sąd nie skorzystał z możliwości wystąpienia z pytaniem prejudycjalnym do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) w przedmiocie wykładni art. 91 RODO, mimo że stosowny – wprowadzie niewiążący prawnie, ale obszernie uzasadniony merytorycznie – wniosek złożył skarżący.

⁶ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE C 202 z 7.06.2016, s. 47–200, dalej: TFUE.

⁷ Zob. w odniesieniu do Polski – Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

Tym niemniej warto jest poznać zagraniczne rozwiązania i rozważyć, czy ich zastosowanie w Polsce jest możliwe i celowe.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest analiza postanowienia Wyższego Sądu Krajowego w Hamm (Oberlandesgericht Hamm) z dnia 23 września 2022 r. (26 W 6/22)⁸ i poprzedzającego go w I instancji postanowienia Sądu Krajowego w Siegen (Landgericht Siegen) z dnia 26 listopada 2021 r. (2 O 236/21)⁹. W polskim piśmiennictwie (dotyczącym unormowań z zakresu ochrony danych osobowych obowiązujących w Kościele katolickim) trafnie akcentuje się istotne różnice między rozwiązaniami dotyczącymi relacji państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w poszczególnych państwach członkowskich UE płynące z odmiennych unormowań konstytucyjnych¹⁰. Ponadto trzeba pamiętać, że określenie zakresu podmiotowego, a także przedmiotowego regulacji kościelnych dotyczących ochrony danych osobowych w jego jednostkach należy do danego kościoła. Prawodawca wobec Kościoła katolickiego w Polsce był uprawniony do zastosowania rozwiązania o ograniczonym zakresie przedmiotowym¹¹, przyjmując, że zakres Dekretu ogólnego dotyczącego ochrony danych osobowych z dnia 13 marca 2018 r.¹² tyczy¹³ spraw mieszczących się „w swoim zakresie” Kościoła¹⁴ w rozumieniu art. 25 ust. 3 Konstytucji

⁸ *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht in der Praxis* 2023, nr 5, 141.

⁹ *Zeitschrift für Datenschutz* 2022, nr 3, 161. Na temat dalszego orzecznictwa sądów niemieckich zob. także Łukańko 2020, 153 i nast.

¹⁰ Kroczek, *Skonieczny* 2022a, 111–113; Kroczek, *Skonieczny* 2022b, 39, art. 4.

¹¹ Szczegółowo na temat zakresu stosowania RODO przez kościoły i inne związki wyznaniowe zob. Mezglewski 2017, 375 i nast.

¹² Dekret ogólny w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim wydany przez Konferencję Episkopatu Polski, w dniu 13 marca 2018 r., podczas 378. Zebrania Plenarnego w Warszawie, na podstawie kan. 455 Kodeksu Prawa Kanonicznego, w związku z art. 18 Statutu KEP, po uzyskaniu specjalnego zezwolenia Stolicy Apostolskiej z dnia 3 czerwca 2017 r., https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2018/04/13.3.2018.PL_.Dekret-ogolny-o-ochronie-danych-osobowych.pdf [dostęp: 26.09.2023], dalej: Dekret ogólny. Szeroko na temat Dekretu ogólnego zob. np. Domaszk 2019, 23 i nast.; Kroczek 2020, 48 i nast.; Cejrowski, Mędrzycki 2019, 75 i nast.

¹³ W ocenie Litwińskiego Kościół katolicki w Polsce, ze względu na art. 5 Konkordatu, nie był zobligowany do dostosowania swoich dotychczasowych zasad ochrony danych osobowych do RODO (Litwiński 2023, 146 i nast.). W piśmiennictwie wskazuje się jednak, że art. 91 RODO nie zawiera ogólnego wyłączenia obowiązku regulacji ochrony danych osobowych w sprawach wewnątrzkościelnych, zob. np. Ullrich 2022, 01102.

¹⁴ Skonieczny wskazuje: „[...] nie każda działalność publicznych kościelnych osób prawnych będzie regulowana przez dekret polski, ale tylko taka, która mieści się «w swoim zakresie» Kościoła”, *Skonieczny* 2018, 78. Autor ten podkreśla, że do spraw regulowanych przez Dekret ogólny

Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵. W odniesieniu zaś do spraw tzw. mieszanych¹⁶ (*res mixtae*) w piśmiennictwie wskazuje się, że należałoby przyjąć dwutorowość regulacji – przetwarzanie danych podlegać ma zarówno przepisom Dekretu ogólnego, jak i RODO¹⁷. Przy wyborze takiego rozwiązania nawiązującego do unormowań włoskich kierowano się, jak się wydaje, aspektami konstytucyjnymi¹⁸. W doktrynie wyrażany jest także pogląd odmienny, który czerpie swoje umocowanie bezpośrednio z regulacji prawa unijnego – z art. 91 ust. 1 RODO, który to przepis nie zawiera jakichkolwiek ograniczeń w tym zakresie¹⁹. Za takim rozwiązaniem przemawia także zawarcie przez polskiego ustawodawcę w art. 59 ust. 1 ustawy o ochronie danych osobowych z 2018 r.²⁰ normy prawnej, która daje wyraz jednoznacznej akceptacji dla autonomicznej kościelnej regulacji ochrony danych osobowych, w tym dla powołania odrębnego organu nadzorczego w oparciu o bezpośrednio obowiązujący art. 91 ust. 2 RODO²¹. Rozwiązania przyjęte w kościelnych regulaminach innych kościołów oraz innych związków wyznaniowych w Polsce są zróżnicowane. Większość z nich wprowadziła

---

należą: „[...] sprawy religijne, w tym dogmatyczne, doktrynalne i kultowe oraz sprawy związane z zarządzaniem i wewnętrzną organizacją Kościoła”, tamże. Jednak w odniesieniu do spraw tzw. mieszanych zob. zarazem przypis 17.

¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

¹⁶ Wydaje się, iż trafny jest pogląd, że ochrona danych osobowych należy w odniesieniu do wszystkich kategorii spraw związanych z istotą działalności kościelnej do spraw własnych kościoła lub związku wyznaniowego. Zob. Mezglewski 2011, nb. 289 i nast.

¹⁷ Skonieczny 2018, 79. W *Podręczniku ochrony danych osobowych w Kościele katolickim* opracowanym przez Kościelnego Inspektora Ochrony Danych wskazano, że „[...] w sprawach mieszanych (kościelno-państwowych) określanych jako *causae mixtae (res mixtae)*, czyli tych, które leżą w kompetencjach i Kościoła i państwa, stosuje się do ochrony danych osobowych oprócz Dekretu, także RODO i u.o.d. oraz inne ustawy”, Kościelny Inspektor Ochrony Danych. 2019. *Podręcznik ochrony danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarze, wyjaśnienia, wzory i wskazówki dla administratorów danych osobowych (głównie parafii) oraz inspektorów ochrony danych publicznych kościelnych osób prawnych* (wersja 3), 10, http://plockierodziny.pl/wp-content/uploads/2019/10/Podręcznik_wersja_3-RODO.pdf [dostęp: 25.09.2023]. Trzeba jednak zauważyć, że rozwiązanie takie może być problematyczne z perspektywy właściwości organu nadzorczego: państwowego lub kościelnego. Zob. Łukańko 2019, 249.

¹⁸ Zob. Kroczek, Skonieczny 2022a, 112.

¹⁹ Łukańko 2019, 166 i nast. Na temat pierwszeństwa aktu prawa unijnego nad prawem krajowym zob. obszerne analizy w pracach: Burchardt 2015; Kruis 2013 oraz analizujące wieloaspektowo ten problem referaty wielu autorów zawarte w opracowaniu Jabłoński, Jarosz-Żukowska 2015.

²⁰ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1781.

²¹ Szerzej zob. Łukańko 2019, 53–54.

ograniczenia zakresu przedmiotowego, wyłączając np. sprawy związane z prowadzoną działalnością gospodarczą²², inne zaś nie zawarły w nich jakichkolwiek wyłączeń przedmiotowych²³. W sytuacji zróżnicowania przyjętych rozwiązań oraz przy braku ograniczeń z art. 91 ust. 1 RODO celowe wydaje się przedstawienie stanowiska sądów niemieckich, które w swoim orzecznictwie szeroko rozważają problem dopuszczalnych granic zakresu przedmiotowego kościelnych aktów prawnych z zakresu ochrony danych osobowych.

Warto zwrócić szczególną uwagę na będące przedmiotem niniejszych rozważań postanowienie Sądu Krajowego w Siegen z dnia 26 listopada 2021 r. (2 O 236/21), od którego zażalenie natychmiastowe (niem. *sofortige Beschwerde*) oddalono postanowieniem Wyższego Sądu Krajowego w Hamm z dnia 23 września 2022 r. (26 W 6/22). Ostatnie z wymienionych postanowień jest bowiem orzeczeniem sądu wysokiej instancji w systemie sądownictwa, które mocą autorytetu oddziaływać będzie na kolejne judykaty dotyczące tej tematyki.

1. Stan faktyczny sprawy

Przedmiotem sporu w sprawie były – lakonicznie przedstawione w opisach stanu faktycznego orzeczeń sądów obu instancji – roszczenia związane ze skutkami zarzucanego błędu medycznego powstałego w toku operacji kręgosłupa wykonanej w szpitalu prowadzonym przez podmiot należący do Diakonii Kościoła Ewangelickiego w Niemczech. Dalsze roszczenia powódki dotyczyły udzielenia informacji, o której mowa w art. 15 RODO i odszkodowania za brak udzielenia tych informacji, mającego swoją podstawę prawną w art. 83 ust. 5 lit. b RODO. Oba wymienione postanowienia odnosiły się do kwestii przyznania pomocy prawnej, w tym ustanowienia pełnomocnika z urzędu. Sąd I instancji uwzględnił wniosek w odniesieniu do kosztów pomocy prawnej i ustanowił pełnomocnika z urzędu w odniesieniu do

²² Zob. np. § 1 ust. 4 Regulaminu Ochrony Danych Osobowych Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 maja 2018 r., <http://reformowani.pl/images/kosciol/Regulamin-Ochrony-Danych-Osobowych-KER.pdf> [dostęp: 26.09.2023].

²³ Zob. np. § 1 ust. 3 Regulaminu Kościoła Zielonoświątkowego dotyczący ochrony danych osobowych, <https://kztg.pl/regulaminy/regulamin.pdf> [dostęp: 26.09.2023].

roszczeń dotyczących błędu medycznego oraz oddalił go w pozostałym zakresie (czyli w odniesieniu do roszczeń dotyczących ochrony danych osobowych). Zażalenie natychmiastowe zostało oddalone przez sąd II instancji. Pomimo że same rozstrzygnięcia dotyczyły kosztów pomocy prawnej, orzeczenia sądów obu instancji zawierają niezwykle istotne uwagi dotyczące znajdujących zastosowanie w sprawie przepisów prawa materialnego regulujących ochronę danych osobowych.

2. Ocena prawna sądu I instancji

Sąd I instancji w swoich rozważaniach skoncentrował się na problemie systemu prawnego ochrony danych osobowych właściwego w sprawie i ustalił, że są to przepisy ustawy kościelnej o ochronie danych osobowych w Kościele Ewangelickim w Niemczech. Wskazał, że brak jest dotąd orzecznictwa w odniesieniu do kwestii zakresu podmiotowego i przedmiotowego kościelnych aktów prawnych regulujących ochronę danych osobowych w ramach realizowanych przez kościół zadań, a w piśmiennictwie wyrażane jest szerokie spektrum poglądów – sięgających od stosowania RODO do wszystkich zadań innych niż wykonywanie kultu religijnego i praca duszpasterska po stosowanie bez ograniczeń regulacji kościelnych²⁴. Sąd opowiedział się za stanowiskiem pośrednim, delimitującym właściwość prawa państwowego i kościelnego według kryterium istoty działalności (niem. *Kernbereich*)²⁵. Sąd wskazał, że jeśli określona działalność należy do istoty działalności kościelnej, może być realizowana przez podmioty kościelne działające w różnych formach prawnych, także jako osoby prawa prywatnego. W ocenie sądu I instancji zastosowaniu prawa kościelnego nie stoi na przeszkodzie fakt, że pozwany szpital jest podmiotem prawa prywatnego mającym formę spółki z o.o. Trzeba bowiem przyjąć, że podmiot ten stanowi część Kościoła Ewangelickiego w Niemczech²⁶. Sąd wskazał, że art. 91 RODO nie zawiera jakichkolwiek ograniczeń podmiotowych i przedmiotowych, wobec czego odwołać się należy do ustalenia, czy badana działalność

²⁴ Pkt 11 uzasadnienia orzeczenia.

²⁵ Pkt 18 uzasadnienia orzeczenia.

²⁶ Pkt 10 uzasadnienia orzeczenia.

należy do istoty działalności kościoła, do którego zadań należy także szeroko rozumiana „kościelna opieka nad ludźmi” („kirchliche Fürsorge gegenüber Menschen”)²⁷. Istota działalności kościoła jest pojęciem znacznie szerszym niż sama opieka duszpasterska i kwestie kultu religijnego. Sąd zauważył, że o zakwalifikowaniu do istoty działalności kościoła w badanym przypadku decyduje nie to, czy pacjent w szpitalu należącym do jego jednostki organizacyjnej leczony jest inaczej (z szerszym nastawieniem na opiekę duchową) niż w innym szpitalu, ale czy określone zadanie należy do zadań kościoła. Takim zadaniem jest opieka przedszkolna, prowadzenie domów dla osób starszych i chorych, a także szpitalnictwo. Zadania te, jak podkreślił sąd, nie mogą być realizowane bez uwzględnienia aspektów gospodarczych. Tym niemniej uwzględnienie tych aspektów nie wyklucza określonych zadań z istoty działalności danego kościoła²⁸. Sąd Krajowy zauważył na marginesie, że kościelny akt regulujący ochronę danych osobowych nie może wykazywać istotnych dyferencji w porównaniu do RODO („es keine wesentlichen Unterschiede zwischen den Gesetzen geben darf”²⁹), co oznacza, że w praktyce różnice koncentrują się tylko na właściwości organu nadzorczego i drodze realizacji praw. W konkluzji prowadzonych rozważań sąd przyjął, że do rozpatrzenia żądania właściwy byłby³⁰, zgodnie z § 47 ust. 1 nr 3 ustawy kościelnej o ochronie danych osobowych w Kościele Ewangelickim w Niemczech, kościelny sąd administracyjny³¹. Postanowienie sądu I instancji zaskarżone zostało przez powódkę zażaleniem natychmiastowym.

3. Ocena prawna sądu II instancji

Wyższy Sąd Krajowy w Hamm uznał zażalenie powódki za dopuszczalne, ale nieuzasadnione. Sąd II instancji podzielił pogląd sądu I instancji i podkreślił,

²⁷ Pkt 18 uzasadnienia orzeczenia.

²⁸ Tamże.

²⁹ Pkt 19 uzasadnienia orzeczenia. W doktrynie kwestia przyjęcia w prawie wewnętrznym kościoła tożsamyh rozwiązań jak w RODO budzi wątpliwości. Zob. Hense 2022, art. 91, nb. 25; Kroczek, Skonieczny 2022a, 44.

³⁰ Powódka wyraźnie wskazała, że nie domaga się informacji opartej o regulacje ustawy kościelnej o ochronie danych osobowych w Kościele Ewangelickim w Niemczech.

³¹ Zob. np. orzeczenie sądu kościelnego dotyczące § 19 DSG-EKD regulującego materię, której dotyczy art. 15 RODO – postanowienie z dnia 9 września 2022 r., 0135/4–2020, <https://www.kirchenrecht-ekd.de/document/51467> [dostęp: 26.09.2023].

że w sytuacji dostosowania dotychczasowych kościelnych regulacji ochrony danych osobowych do RODO regulacje kościelne cieszą się pierwszeństwem stosowania („*vorrangig anwendbar sind*”³²). Podobnie jak sąd I instancji, także Wyższy Sąd Krajowy opowiedział się za stosowaniem przepisów kościelnych do zadań należących do istoty działalności kościoła i zaznaczył, że wobec braku ograniczenia należy zakres ten wyklądać szeroko („*Der Anwendungsbereich ist entsprechend weit auszulegen*”³³). Prowadzenie szpitala – w formie spółki z o.o. należącej do kościoła i jego jednostek takich jak Diakonia – to rozwiązanie typowe i zgodnie z poglądem części doktryny³⁴, który sąd uznał za trafny, zastosowanie znajdują wówczas kościelne regulacje z zakresu ochrony danych osobowych³⁵. W ocenie samego kościoła szeroko rozumiana „kościelna opieka nad ludźmi”, nie tylko w formie działalności nieodpłatnej i honorowej, ale także jako działalność gospodarcza, należy do zadań kościoła³⁶. Tym samym brak jest argumentów, aby do działalności tej nie stosować kościelnych przepisów o ochronie danych osobowych. Wyższy Sąd Krajowy uznał, że kwestia zastosowania prawa kościelnego nie budzi wątpliwości i nie podzielił poglądu skarżącej o potrzebie wystąpienia z pytaniem prejudycjalnym do TSUE³⁷.

4. Ocena stanowisk zajętych w orzeczeniach sądów obu instancji i wnioski

Przedstawione orzeczenia sądów obu instancji są niezwykle istotne z perspektywy rozwoju kościelnej ochrony danych osobowych³⁸. Przede wszystkim pokazują one, że w orzecznictwie niemieckich sądów państwowych zaakceptowano spełnienie przez jeden z dwóch największych

³² Pkt 20 uzasadnienia orzeczenia.

³³ Pkt 21 uzasadnienia orzeczenia.

³⁴ Paal 2021, art. 91, nb. 10.

³⁵ Pkt 21 uzasadnienia orzeczenia.

³⁶ Pkt 22 uzasadnienia orzeczenia.

³⁷ Pkt 23 uzasadnienia orzeczenia.

³⁸ W doktrynie niemieckiej akcentuje się, że o roli ochrony danych osobowych gwarantowanej przez dwa największe kościoły przesądza już sam fakt, że są one bardzo dużymi pracodawcami (zob. Hoeren 2018, 373; Pauly 2021, art. 91, nb. 2). Oba największe kościoły w Niemczech zatrudniają łącznie ponad 1,2 miliona pracowników (zob. Seifert 2019, art. 91, nb. 7; Hoeren 2018, 373). Znaczenie to podnoszą jeszcze inne aspekty kościelnej działalności, np. prowadzenie szpitali czy szkół (zob. Tinnefeld 2020, 147).

kościółów w Niemczech – Kościół Ewangelicki w Niemczech, którego dotyczyła sprawa³⁹ – wymogów art. 91 RODO. Nie jest to rzecz oczywista w niemieckiej praktyce orzeczniczej, bo, jak wskazano powyżej, zarówno organ nadzorczy, jak i sąd administracyjny zanegowały już spełnienie przez jeden z kościołów (Samodzielny Kościół Ewangelicko-Luterański, SELK) wymogów art. 91 RODO.

Drugim wyraźnym wnioskiem (wyrażonym jednoznacznie przez Sąd Krajowy w Siegen) jest konieczność zapewnienia przez regulacje kościelne niezwykle zbliżonego poziomu ochrony⁴⁰ osobom, których dane są przetwarzane. Jest to – z uwzględnieniem specyfiki teologicznej – w pełni zrozumiałe, zwłaszcza wobec osób (pacjentów), które nie są członkami danego kościoła. Zbliżony poziom ochrony zapewnia im poczucie bezpieczeństwa prawnego i może podnosić poziom akceptacji dla kościelnych unormowań z zakresu ochrony danych osobowych⁴¹.

Należy podkreślić, że przedstawione orzeczenia sądów obu instancji pokazują, iż sądy państwowe w Niemczech uznają standard ochrony zapewniany przez akty prawa kościelnego regulujące ochronę danych osobowych za porównywalny z wyznaczonym przez RODO, w tym akceptują także, że ustawy/regulaminy kościelne określać mogą (w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych) zakres praw osób nienależących do kościoła⁴².

Kolejny kluczowy wniosek płynący z omawianych orzeczeń to ten, że przepisy kościelnego aktu regulującego ochronę danych osobowych (a nie RODO) mogą być stosowane także do działalności prowadzonej przez należące do kościoła osoby prawne prawa prywatnego i prowadzące działalność gospodarczą. Kluczowa jest bowiem nie forma prawna podmiotu i nie odpłatny lub nieodpłatny rodzaj działalności, a to, czy określona aktywność należy do istoty działalności kościelnej⁴³. Do istoty tej działalności należy

³⁹ W odniesieniu do Kościoła katolickiego w Niemczech (i Kościoła Ewangelickiego w Niemczech) spełnienie wymogów art. 91 ust. 1 RODO potwierdził Sąd Administracyjny w Berlinie (Verwaltungsgericht Berlin) w wyroku z dnia 7 kwietnia 2022 r., 1 K 391/20, <https://openjur.de/u/2395641.html> [dostęp: 26.09.2023].

⁴⁰ W piśmiennictwie wątpliwości budzi także wprowadzenie przez dany kościół wyższego niż RODO standardu ochrony. Zob. Preuß 2015, 224.

⁴¹ Zagadnienie to zasługuje na przeprowadzenie badań empirycznych.

⁴² Zob. wyrok Verwaltungsgericht Berlin z dnia 7 kwietnia 2022 r., VG Berlin 1 K 391/20, pkt 31 uzasadnienia.

⁴³ Natomiast działalność poza tym zakresem podlega RODO, zob. Papeheim 2018, 221 i nast.

zaś nie tylko sam kult religijny i działalność duszpasterska, ale także działalność opiekuńcza, charytatywna i lecznicza.

Ostatni istotny aspekt przeanalizowany i wyjaśniony w omawianych orzeczeniach dotyczy rodzaju sądów, przed którymi osoba, której dane są przetwarzane, może poszukiwać ochrony prawnej. Sądy państwowe jednoznacznie wskazały, że są to sądy kościelne. W przypadku Kościoła Ewangelickiego w Niemczech jest to kościelny sąd administracyjny; w Kościele katolickim w Niemczech jest to Kościelny Sąd ds. Ochrony Danych Osobowych⁴⁴. Ustalenie to jest niezwykle istotne, pokazuje bowiem, że oba sądy państwowe uznają spełnienie przez sąd kościelny standardów ochrony wymaganych przez Ustawę Zasadniczą Republiki Federalnej Niemiec⁴⁵ (zob. art. 19 ust. 4 i art. 103 ust. 1)⁴⁶.

Jak wskazano już powyżej, samoograniczenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego kościelnego aktu z zakresu ochrony danych osobowych jest autonomiczną decyzją każdego uprawnionego do zastosowania art. 91 ust. 1 RODO (tj. spełniającego wymogi tego przepisu) kościoła i innego związku wyznaniowego. Problem znalezienia optymalnego rozwiązania odnośnie do zakresu podmiotowego i przedmiotowego ochrony danych osobowych jest aktualny także w Polsce. Już samo spojrzenie na perspektywę historyczną pokazuje, że działalność kościołów to nie tylko kwestia kultu religijnego i opieki duszpasterskiej. Od wielu wieków kościoły w Polsce, w tym np. Kościół katolicki⁴⁷ i kościoły ewangelickie⁴⁸, tworzyły i prowadziły szpitale⁴⁹ i nadal prowadzą podmioty lecznicze, a regulacje wielu ustaw partykularnych przewidują obecnie, że kościoły i ich osoby prawne

⁴⁴ Szeroko na temat rozwiązań ustrojowych, organizacyjnych i proceduralnych tyjących tego sądu zob. Łukańko 2019, 281 i nast.

⁴⁵ Podobne stanowisko wyrażane jest w piśmiennictwie, zob. np. Ritter 2020, 621.

⁴⁶ Tłumaczenie Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec na język polski: „Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r.”, tłum. Bogusław Banaszak, Agnieszka Malicka. 2011. W: *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. Wiesław Staśkiewicz, 520–563. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf [dostęp: 25.09.2023].

⁴⁷ Milik 2019, 69 i nast.

⁴⁸ Kościół Ewangelicko-Augsburski (Luterański) w Polsce. [b.d.]. *Szpital Ewangelicki w Warszawie*, https://old2020.luteranie.pl/materialy/rozne_pisma/opracowania/szpital_ewangelicki_w_warszawie,392.html [dostęp: 26.09.2023].

⁴⁹ Zakon Szpitalny św. Jana Bożego. [b.d.]. *Szpital i przychodnie*, <https://bonifratrzy.pl/szpital/> [dostęp: 26.09.2023]; Bonifraterskie Centrum Medyczne. [b.d.]. *Szpital, oddziały i poradnie*, <https://bonifratrzy.pl/szpital-lodz/kontakt/> [dostęp: 26.09.2023].

mogą prowadzić np. działalność charytatywno-opiekuńczą⁵⁰. Wprawdzie praktyka np. w szpitalach należących do osób prawnych Kościoła katolickiego koncentruje się obecnie na stosowaniu RODO⁵¹, to jednak jest to tylko możliwa opcja regulacyjna. Ze względu na unormowanie art. 91 ust. 1 RODO mające, co do zasady, pierwszeństwo przed prawem krajowym i fakt, że bezpośrednim adresatem tej normy są kościoły⁵², a nie państwa członkowskie, RODO mogłoby, gdyby taka była wola władz kościelnych⁵³, zostać zastąpione przez unormowania Dekretu ogólnego⁵⁴. Analogiczna możliwość odnosi się także do regulaminów dotyczących ochrony danych osobowych innych kościołów oraz innych związków wyznaniowych (np. Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i Kościoła Ewangelicko-Reformowanego), które po zmianie⁵⁵ polegającej na usunięciu ograniczeń przedmiotowych dotyczących działalności gospodarczej mogłyby regulować ochronę danych osobowych w kościelnych osobach prawnych prowadzących np. działalność opiekuńczą lub leczniczą. W piśmiennictwie bowiem trafnie podkreśla się, że art. 91 RODO obejmuje także działalność kościołów i innych związków wyznaniowych w tzw. ogólnym obrocie prawnym (niem. *allgemeiner Rechtsverkehr*), o ile ma on związek ze szczególnym statusem tych podmiotów, o którym mowa w art. 17 TFUE⁵⁶. Już obecnie w praktyce obrotu, w odniesieniu do kościołów, których regulaminy ochrony danych osobowych nie zawierają ograniczeń przedmiotowych,

⁵⁰ Zob. np. art. 10 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r. poz. 483; podobne rozwiązania mają także inne ustawy partykularne.

⁵¹ Szpital Zakonu Bonifratrów św. Jana Bożego w Łodzi. [b.d.]. *RODO*, <https://bonifratrzy.pl/szpital-lodz/RODO/> [dostęp: 26.09.2023].

⁵² Tak – jednoznacznie – np. Hoeren 2023, 202: „sind Kirchen [...] unionsrechtlich dazu befugt, ihr jeweils eigenes Datenschutzrecht zu erlassen”; zob. także Mundil 2022, art. 91, nb. 5; zob. odmiennie np. Wiszkocill 2018, 117.

⁵³ Za takim rozwiązaniem przemawiać może omówiony powyżej pogląd Litwińskiego, zob. Litwiński 2023, 146.

⁵⁴ Obecnie np. Kościół Ewangelicko-Augsburski w Rzeczypospolitej Polskiej stosuje ogólne rozporządzenie nawet w odniesieniu do działalności charytatywnej, zob. Ewangelickie Centrum Diakonii i Edukacji im. Ks. Marcina Lutra. [b.d.]. *Polityka prywatności*, <https://diakonia.pl/polityka-prywatnosci/> [dostęp: 26.09.2023].

⁵⁵ Na temat dopuszczalności zmiany kościelnych aktów ochrony danych osobowych po dniu rozpoczęcia stosowania RODO zob. np. Łukańko 2019, 148 i nast.

⁵⁶ Ehmann, Kranig 2018, art. 91, nb. 6. Sytuacja ta nie będzie dotyczyła pozostałych podmiotów, których przykładem wskazywanym w piśmiennictwie byłby prowadzony przez kościół w formie podmiotu prawa prywatnego browar, zob. Gola 2022, art. 91, uwaga 5.

są one stosowane do należących do tych kościołów podmiotów mających formę osób prawnych prawa prywatnego i prowadzących działalność gospodarczą⁵⁷.

Podsumowanie

Poddane analizie orzeczenie sądu II instancji, jak i poprzedzające je orzeczenie I instancji, stanowią wyraźny przykład akceptacji judykatury niemieckiej dla przyjętych przez kościoły i inne związki wyznaniowe (w ramach wykonywania uprawnień, o którym mowa w art. 91 ust. 1 RODO) rozwiązań dotyczących ochrony danych osobowych w zakresie wykraczającym poza aspekty – niebudzące jakichkolwiek wątpliwości odnośnie do kompetencji kościołów do regulowania przetwarzania danych osobowych – związane z samym kultem religijnym i działalnością duszpasterską. Z aprobatą orzecznictwa spotkał się bowiem szeroki zakres podmiotowy i przedmiotowy kościelnych aktów z zakresu ochrony danych osobowych, które mogą regulować także przetwarzanie danych osobowych osób niebędących członkami danego kościoła lub innego związku wyznaniowego, w należących do kościoła osobach prawnych prawa prywatnego prowadzących działalność gospodarczą. Decydujące znaczenie ma bowiem nie forma prawna podmiotu, lecz przedmiot aktywności, który musi należeć do istoty działalności kościelnej. Taki charakter ma niewątpliwie działalność lecznicza, charytatywna lub opiekuńcza. Omawiane orzecznictwo jest niezwykle cenne także z tej przyczyny, że w sposób wyraźny uznano w nim, w takich przypadkach, właściwość sądów kościelnych, przed którymi osoby, których dane są przetwarzane, winny poszukiwać ochrony prawnej. Przyjęto, że sądy te zapewnią porównywalny do sądów państwowych standard ochrony, odpowiadający wymogom Ustawy Zasadniczej.

⁵⁷ Zob. np. w odniesieniu do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej – Drukarnia Wydawnictwa Arka, <https://arkadruk.pl/polityka-prywatnosci/> [dostęp: 26.09.2023].

Bibliografia

- Burchardt, Dana. 2015. *Die Rangfrage im europäischen Normenverbund. Theoretische Grundlagen und dogmatische Grundzüge des Verhältnisses von Unionsrecht und nationalem Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Cejrowski, Paweł, Radosław Mędrzycki. 2019. „Regulacje praw osób, których dane są przetwarzane – uwagi na tle autonomicznej regulacji ochrony danych osobowych w Kościele katolickim”. *Studia Pelplińskie* 53: 75–91. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2019.003>.
- Domaszk, Arkadiusz. 2019. „Ochrona danych osobowych w Polsce a Kościół katolicki”. *Seminare* 40(1): 23–36. DOI: <http://doi.org/10.21852/sem.2019.1.02>.
- Ehmann, Eugen, Thomas Kranig. 2018. W: *Datenschutz-Grundverordnung: DS-GVO*, red. Eugen Ehmann, Martin Selmayr. München: C.H. Beck.
- Fajgielski, Paweł. 2022. *Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Gola, Peter. 2022. W: *Datenschutz-Grundverordnung, Bundesdatenschutzgesetz: DS-GVO, BDSG. Kommentar*, red. Peter Gola, Dirk Heckmann. München: C.H. Beck.
- Hense, Ansgar. 2022. W: *DSGVO/BDSG. Datenschutz-Grundverordnung Bundesdatenschutzgesetz Kommentar*, red. Gernot Sydow, Nikolaus Marsch. Baden-Baden: Nomos.
- Hoeren, Thomas. 2018. „Kirchlicher Datenschutz nach der Datenschutzgrundverordnung. Eine Vergleichsstudie zum Datenschutzrecht der evangelischen und der katholischen Kirche”. *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht* 6: 373–375.
- Hoeren, Thomas. 2023. „Kirchlicher Datenschutz nach der DS-GVO. Die Reichweite von Art. 91 DS-GVO”. *Zeitschrift für Datenschutz* 4: 199–204.
- Jabłoński, Mariusz, Sylwia Jarosz-Żukowska (red.). 2015. *Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej w praktyce działania organów władzy publicznej RP*. Wrocław: Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kroczek, Piotr. 2020. *Przetwarzanie danych osobowych przez podmioty Kościoła katolickiego w Polsce. Transfer pomiędzy państwami*. Kraków: Wydawnictwo UNUM.
- Kroczek, Piotr, Piotr Skonieczny. 2022a. *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku, t. 1, cz. 2: Preambuła*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe.

- Kroczek, Piotr, Piotr Skonieczny. 2022b. *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku*, t. 2, cz. 3: Zagadnienia ogólne. *Artykuły 1–5*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe.
- Kruis, Tobias. 2013. *Der Anwendungsvorrang des EU-Rechts in Theorie und Praxis. Seine Durchsetzung in Deutschland. Eine theoretische und empirische Untersuchung anhand der Finanz- und Verwaltungsgerichte und Behörden*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Litwiński, Paweł. 2023. „Brak możliwości nakazania usunięcia danych osobowych z ksiąg parafialnych. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 lipca 2022 r., III OSK 2776/21”. *Orzecznictwo Sądów Polskich* 3: 146-158 (poz. 27).
- Łukańko, Bernard. 2019. *Kościelne modele ochrony danych osobowych*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Łukańko, Bernard. 2020. „Stosunek kościelnej ochrony danych osobowych do RODO – uwagi na marginesie postanowienia Krajowego Sądu Pracy w Norymberdze z dnia 29 maja 2020 roku, 8 TA 36/20”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 23: 153–176. DOI: <https://doi.org/10.31743/spw.10186>.
- Mezglewski, Artur. 2011. „Przetwarzanie danych osobowych”. W: Artur Mezglewski, Henryk Misztal, Piotr Stanisław, *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: C.H. Beck.
- Mezglewski, Artur. 2017. „Opinia prawna w sprawie uprawnień informacyjnych oraz rektyfikacyjnych członków związków wyznaniowych w odniesieniu do danych osobowych przetwarzanych przez związki wyznaniowe w ramach ich działalności statutowej”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 20: 373–382.
- Mędrzycki, Radosław. 2018. „Wewnętrzna regulacja ochrony danych osobowych w Kościele katolickim w Polsce na tle art. 91 RODO”. *Prawo Kanoniczne* 61(4): 131–147. DOI: <https://doi.org/10.21697/pk.2018.61.4.07>.
- Milik, Katarzyna. 2019. „Wpływ Kościoła katolickiego na rozwój szpitalnictwa polskiego w XVI–XIX wieku”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty historyczne* 18: 69–83. DOI: <http://dx.doi.org/10.16926/zh.2019.18.04>.
- Mundil, Daniel. 2022. W: *Datenschutzrecht. DS-GVO. BDSG. Grundlagen. Bereichsspezifischer Datenschutz. Kommentar*, red. Heinrich Amadeus Wolff, Stefan Brink. München: C.H. Beck.

- Paal, Boris P. 2021. W: *Datenschutz-Grundverordnung Bundesdatenschutzgesetz: DS-GVO BDSG. Kommentar*, red. Daniel A. Pauly, Boris P. Paal. München: C.H. Beck.
- Papenheim, Heinz-Gert. 2018. „Datenschutz in caritativen Einrichtungen. Insbesondere: Weitergabe von Daten mit/ohne Einwilligung der Betroffenen”. *Sozialrecht Aktuell* 6: 219–225.
- Pauly, Daniel A. 2021. W: *Datenschutz-Grundverordnung Bundesdatenschutzgesetz: DS-GVO BDSG. Kommentar*, red. Daniel A. Pauly, Boris P. Paal. München: C.H. Beck.
- Preuß, Tamina. 2015. „Das Datenschutzrecht der Religionsgesellschaften. Eine Untersuchung de lege lata und de lege ferenda nach Inkrafttreten der DS-GVO”. *Zeitschrift für Datenschutz* 5: 217–225.
- Ritter, Thomas. 2020. „Die Kirchliche Datenschutzgerichtsbarkeit im arbeitsgerichtlichen Verfahren”. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht* 10: 616–623.
- Seifert, Achim. 2019. W: *Datenschutzrecht-Kommentar*, red. Spiros Simitis, Gerit Hornung, Indra Spiecker gen. Döhmman. München: C.H. Beck.
- Skonieczny, Piotr. 2018. „Zakres podmiotowy Dekretu ogólnego KEP z 13 marca 2018 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim. Prawnoporównawczy punkt widzenia”. *Annales Canonici* 14(1): 69–86. DOI: <https://doi.org/10.15633/acan.2474>.
- Tinnefeld, Marie-Theres. 2020. „Das Verhältnis von DS-GVO und nationalen kirchlichen Sonderregelungen. Anforderungen an das kirchliche Selbstbestimmungsrecht”. *Zeitschrift für Datenschutz* 3: 145–148.
- Ullrich, Matthias. 2022. „Zuständigkeit der Landesdatenschutzbeauftragten bei Mitarbeiterexzess in kirchlichen Einrichtungen”. *Zeitschrift für Datenschutz – Aktuell* 011102 [beck-online].
- Wiszkocsill, Christian. 2018. „Die Regelungskompetenz der Kirchen im Datenschutz”. *Zeitschrift für Arbeitsrecht und Tarifpolitik in kirchlichen Unternehmen* 4: 116–118.